

■ **Дмитро Гладких**
Dmytro Hladkykh

Завідувач сектору грошово-кредитної політики Національного інституту стратегічних досліджень при Президенті України, кандидат економічних наук, доцент
Ph.D. (Economics), Associate Professor, Head of the Monetary Policy Sector of the National Institute for Strategic Studies under the President of Ukraine
E-mail: dgladkikh@ukr.net

Проблеми і перспективи діяльності дочірніх установ російських державних банків в Україні

Problems and prospects of operation of affiliate institutions of Russian state-owned banks in Ukraine

На основі аналізу даних фінансової звітності банків, оприлюдненої Національним банком України, та ключових показників діяльності дочірніх структур російських державних банків автор робить висновок про їхню в цілому успішну діяльність, відсутність з їхнього боку особливих загроз стабільності банківського сектору України, зіпнетично зумовлених політичним фактором.

Having analyzed data of financial reports published by the National Bank of Ukraine as well as key indicators of operation of affiliate institutions of Russian state-owned banks, the author came to the conclusion that for their part, there are no particular threats to banking sector of Ukraine stability, which are caused by the political factor.

Ключові слова: державні банки, активи, кредити, депозити, капітал, іноземна валюта.

Key words: state-owned banks, assets, loans, deposits, capital, foreign currency.

З інформацією Національного банку України [1], станом на 01.04.2015 р. в Україні працювало 46 банків з іноземним капіталом, у тому числі 19 – зі 100-відсотковим іноземним капіталом, а частка іноземного капіталу в статутному капіталі українських банків скоротилася до 30,5% порівняно з 32,5% на 01.01.2015 р.

Серед фахівців немає спільної позиції стосовно безпеки та користі від активної присутності іноземного капіталу в банківській системі. З одного боку, іноземні інвестиції об'єктивно є потенційним джерелом надходження додаткових ресурсів у реальну економіку. В теорії навіть трохи дешевших від наявних на внутрішньому ринку, адже інакше іноземці не витримували б конкуренції з місцевими банками. В ідеалі ці кошти повинні надходити у сферу виробництва та стимулювати його розвиток, модернізацію і зростання. Натомість зацікавити чи змусити іноземний банківський капітал кредитувати саме виробництво (будівництво, транспорт, інфраструктуру тощо), а не сферу споживання (споживче кредитування, купівлю товарів іноземного виробництва тощо) на практиці вкрай важко, якщо взагалі можливо. Адже пересічні інвестори піклуються передусім не про добробут чи розвиток країни інвестування, а про безпеку і

зростання власних активів, прагнуть максимізувати прибуток. З другого боку, наявність значної частки іноземного банківського капіталу може нести в собі різноманітні ризики та загрози, пов'язані з потенційним занепадом вітчизняних банків в умовах загострення конкуренції з іноземцями, зі зростанням залежності економіки від негативних зовнішніх чинників, курсових коливань іноземних валют, потенційного впливу нерезидентів на прийняття важливих економічних і навіть політичних рішень.

На думку автора, *“золота середина” в реалізації державної політики щодо іноземного банківського капіталу має полягати в безумовному стимулюванні залучення іноземних інвестицій у банківський сектор з метою розвитку конкурентного середовища та пошквалення виробництва з одночасним збереженням достатньої ринкової частки за вітчизняними кредитними установами.*

У процесі розрахунку частки іноземного капіталу в банківській системі можуть виникати методологічні труднощі, пов'язані з коректним вибором об'єкта для обчислення. Адже можливі різні варіанти. Найпростіший та загальноприйнятий – статутний капітал, що обліковується у національній валюті та змінюється повільно. Принай-

мні не щоденно, як активи чи кредитний портфель (унаслідок курсових коливань та неминучих щоденних активно-пасивних операцій). Водночас статутний капітал майже завжди відрізняється за розміром від власного (балансового) та регулятивного капіталу, обсяг яких значно достовірніше характеризує надійність банків. Визначення частки іноземного капіталу в банківській системі за розмірами статутного капіталу також не відображає реального впливу того чи іншого банку на різні види активно-пасивних операцій у цілому по системі. Іншими словами, окремий банк може мати великий чи малий статутний фонд, що не відповідає реальному масштабу його діяльності, наприклад, на ринку корпоративних кредитів чи ринку строкових депозитів фізичних осіб. Тому (за наявності необхідних даних) частку іноземного капіталу в банківській системі доцільно розраховувати не лише відповідно до розміру статутного капіталу, а й за окремими напрямками активно-пасивних операцій: часткою ринку корпоративних кредитів, кредитів населення, строкових депозитів тощо.

Проте найбільші труднощі виникають при визначенні кінцевого власника того чи іншого банку. Наприклад, Альфа-банк споживачі банківських послуг однозначно позиціону-

Таблиця 1. Структура власності дочірніх структур російських державних банків в Україні

Назва дочірнього банку в Україні	Частка материнського банку в дочірньому	Назва материнського банку в Росії	Частка держави у материнському банку	Рік входження на український ринок	Механізм входження на український ринок
ПАТ "Промінвестбанк"	98.60%	Державна корпорація "Банк розвитку та зовнішньоекономічної діяльності (Внешкономбанк)" / ГК "Банк развития и внешнеэкономической деятельности (Внешэкономбанк)"	100% статутного фонду належать уряду Російської Федерації	2009	Купівля акцій Промінвестбанку
АТ "Сбербанк Росії"	100%	ВАТ "Сбербанк Росії" / ОАО "Сбербанк России"	50% статутного фонду + 1 голосуюча акція належать Центробанку Російської Федерації, більше 40% статутного фонду – іноземним компаніям	2007	Купівля 100% акцій банку "НРБ-Україна"
ПАТ "ВТБ-банк"	99.97%	ВАТ "Банк ВТБ" / ОАО "Банк ВТБ"	85.27% статутного фонду (60.93% голосуючих акцій) належать уряду Російської Федерації	2005	Купівля 98% акцій АКБ "Мрія"
АТ "БМ-банк"	99.96%	АКБ "Банк Москви" / АКБ "Банк Москви"	96.88% статутного фонду належать групі "ВТБ"	2005	Створення нового банку

Джерело: складено автором на основі даних [3–11].

ють як російський, хоча номінально він на 100% належить компанії під юрисдикцією Кіпру. При цьому це однозначно приватний банк, державний вплив на який мінімальний чи взагалі відсутній. Окремі банки з іноземним капіталом можуть мати у структурі акціонерного капіталу велику або незначну частку державних коштів, а можуть бути на 100% приватними, проте їхні акції можуть бути розподілені між багатьма резидентами різних країн у різних пропорціях, а власники можуть бути як фізичними, так і юридичними особами.

Російські банки в Україні працюють досить давно і в цілому успішно. Принаймні не гірше, ніж суто українські. Займають вагому частку ринку. Представлені значною кількістю відділень. Проте *об'єктом аналізу* цієї статті обрано лише дочірні установи російських державних банків як такі, що повністю або частково, прямо чи опосередковано, проте однозначно належать російській державі та потенційно можуть суттєво впливати (позитивно чи негативно – то вже інше питання) на банківську систему України.

Натомість "дочки" приватних російських банків ("Форвард", "Траст", "Петрокомерц" тощо) ми свідомо не включаємо до об'єкта аналізу, адже ці банки закономірно залежать від своїх власників-нерезидентів, проте, очевидно, не відчують на собі відвертого впливу (ні позитивного, ні негативного) державних інститутів іншої країни, а за змістом та метою своєї діяльності в Україні принципово нічим не відрізняються від дочірніх банків з інших країн.

Станом на початок 2015 року в Україні працювали чотири дочірні структури російських державних банків: Промінвестбанк, Сбербанк Росії, ВТБ-банк та БМ-банк. Структуру їхньої власності наведено в таблиці 1.

У контексті дискусій про ризики, загрози, проблеми і перспективи діяльності в Україні дочірніх банків російських державних фінансово-кредитних установ спробуємо дати відповіді на такі запитання:

- яку ринкову позицію (частку) мають ці банки у різних сегментах ринку банківських послуг в Україні?
- наскільки ефективно ці банки працюють?

• наскільки реальними є потенційні ризики та загрози від присутності цих банків на ринку?

На думку автора, найоб'єктивніший спосіб відповісти на перелічені запитання – розглянути ключові показники діяльності цих банків порівняно з іншими банківськими установами в Україні або банківською системою в цілому.

Базою для відповідних розрахунків є дані фінансової звітності банків: структура активів, зобов'язань, власного капіталу та інформація про прибутки і збитки банків України станом на 01.01.2015 р., опубліковані на сторінках Офіційного інтернет-представництва Національного банку [2].

У таблиці 2 наведено розрахунок ринкової позиції дочірніх структур російських державних банків у різних секторах банківського ринку України.

Ці дані свідчать про те, що *станом на 01.01.2015 р. дочірні фінансово-кредитні установи російських державних банків займають таку ринкову позицію в банківській системі України: близько 10% статутного капіталу, 11% власного капіталу, майже 11%*

Таблиця 2. Ринкова позиція дочірніх структур російських державних банків у банківській системі України станом на 01.01.2015 р.

Показники	ПАТ "Промінвестбанк"	АТ "Сбербанк Росії"	ПАТ "ВТБ-банк"	АТ "БМ-банк"	Разом
Статутний фонд, тис. грн.	8 212 007	3 392 461	5 415 764	776 397	17 796 629
Частка статутного фонду в банківській системі, %	4.6	1.9	3.0	0.4	9.9
Власний капітал, тис. грн.	6 075 543	3 904 103	5 087 654	858 358	15 925 658
Частка власного капіталу в банківській системі, %	4.1	2.6	3.4	0.6	10.8
Активи, тис. грн.	52 656 224	46 740 331	36 502 261	3 437 150	139 335 966
Частка активів у банківській системі, %	4.0	3.5	2.8	0.3	10.6
Кредитний портфель юридичних осіб, тис. грн.	38 417 441	36 839 740	27 512 566	2 156 179	104 925 928
Частка кредитного портфеля юридичних осіб у банківській системі, %	4.8	4.6	3.4	0.3	13.1
Кредитний портфель фізичних осіб, тис. грн.	83 237	852 372	1 773 398	404 403	3 113 410
Частка кредитного портфеля фізичних осіб у банківській системі, %	0.0	0.5	1.0	0.2	1.7
Кошти юридичних осіб, тис. грн.	6 057 676	4 287 012	3 990 601	669 997	15 005 287
Частка коштів юридичних осіб у банківській системі, %	2.3	1.6	1.5	0.3	5.7
Кошти фізичних осіб, тис. грн.	7 624 943	10 647 700	3 909 570	589 893	22 772 106
Частка коштів фізичних осіб у банківській системі, %	1.8	2.6	0.9	0.1	5.4

Таблиця 3. Ключові показники діяльності дочірніх структур російських державних банків, що відповідають загальним тенденціям у банківській системі за 2014 рік або кращі, ніж у середньому по банківській системі України

Ключові показники діяльності	Значення показників					
	ПАТ "Промінвест-банк"	АТ "Сбербанк Росії"	ПАТ "ВТБ-банк"	АТ "БМ-банк"	Разом банки з російським державним капіталом	Усього в банківській системі
Динаміка активів у національній валюті, тис. грн.	940 598	-763 067	-739 726	417 983	-144 212	-55 млрд. грн.
Динаміка активів у національній валюті, %	6	-7	-6	25	-0.4	-6
Динаміка активів в іноземній валюті, еквівалент тис. дол. США	-702 271	-741 468	-38 078	-41 927	-1 523 744	-21 млрд. дол.
Динаміка активів в іноземній валюті, %	-24	-24	-2	-32	-20	-33
Динаміка кредитного портфеля в іноземній валюті, еквівалент тис. дол. США	-503 741	-469 746	116 504	-19 705	-876 687	-8 млрд. дол.
Динаміка кредитного портфеля в іноземній валюті, %	-21	-18	8	-19	-14	-25
Питома вага коштів фізичних осіб у структурі зобов'язань, %	16	25	12	23	18	36
Динаміка власного капіталу, тис. грн.	691 353	237 318	1 880 710	590 445	3 399 825	-44 576 млн. грн.
Динаміка власного капіталу, %	13	6	59	220	27	-23
Питома вага кредитного портфеля у структурі активів, %	73	81	80	74	78	66
Питома вага кредитів фізичних осіб у структурі кредитного портфеля, %	0.2	2	6	16	3	17
Питома вага цінних паперів у структурі активів, %	6	11	5	3	7	12
Питома вага основних засобів і нематеріальних активів у структурі активів, %	5.2	2.3	3.3	0.5	3.6	2.9
Питома вага інших активів у структурі активів, %	0.5	0.2	0.1	0.1	0.3	0.4
Відношення сформованих страхових резервів під кредитні операції до кредитного портфеля, %	15	11	11	15	13	22
Відношення сформованих страхових резервів під активні операції до активів, %	11	9	9	11	10	15
Питома вага статутного капіталу у власному капіталі, %	135	87	106	90	112	121
Абсолютний розмір поточного прибутку, тис. грн.	-3 453 846	108 049	642 795	133 317	-2 569 686	-52 963 млн. грн.
Витрати на податок на прибуток, тис. грн.	-109 946	10 112	224 410	449 278	573 855	2 326 472
Відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу (показник CIR), %	26	23	27	61	25	28

активів, 13% корпоративного кредитного портфеля. Натомість їхній вплив незначний у таких сегментах ринку: близько 5% коштів населення, менше 6% коштів юридичних осіб, менше 2% кредитного портфеля фізичних осіб.

Для зручності подальшого аналізу решту ключових показників діяльності дочірніх структур російських державних банків доцільно розглянути в такому розрізі:

- показники, що відповідають загальним тенденціям розвитку банківської системи у 2014 році або кращі, ніж у середньому по банківській системі,
- показники, які у банків із російським державним капіталом гірші, ніж у середньому по банківській системі України.

Таблиця 3 містить показники дочірніх структур державних російських банків, які відповідають загальним тенденціям розвитку банківської системи у 2014 році або кращі, ніж у середньому по банківській системі України.

Розглянемо кожен із цих показників детальніше.

Динаміка активів за звітний період. Загальні активи банківської системи на 01.01.2015 р. становили 1.5 трлн. грн., що на 8% більше, ніж рік тому. Проте це зростання відбулося виключно

за рахунок переоцінки валютної частки активів на тлі зміни курсу національної валюти. Насправді ж і гривневі, і валютні активи скорочувалися. В умовах загального зменшення активів дочірні банки російських державних фінансових установ у 2014 році також зафіксували скорочення активів у іноземній валюті, проте темп такого зменшення (-20%) був значно нижчим, ніж по банківській системі в цілому (-33%). Натомість активи досліджуваних банків у національній валюті практично не змінилися (-0.4%) порівняно з їх відчутним скороченням (-6%) загалом по банківській системі. При цьому гривневі активи Промінвестбанку навіть зросли на 6%, а БМ-банку – на 25%.

Динаміка кредитного портфеля в іноземній валюті за звітний період. Скорочення кредитного портфеля само по собі не є негативним показником, адже може свідчити про планове погашення стандартних кредитів або про списання проблемних кредитів за рахунок страхового резерву. Обсяг кредитного портфеля банківської системи в цілому за 2014 рік формально зріс на 114 млрд. грн. (за 2013 рік відповідно зріс на 105 млрд. грн., або на 15%), проте балансове зростання відбулося виключно за рахунок валютної переоцін-

ки. Натомість фактичний обсяг кредитів у валюті загалом по банківській системі за рік скоротився. Відносно скорочення обсягу валютних кредитів (-14%), наданих дочірніми банками російських державних фінансових установ, у сумі суттєво менше, ніж скорочення по банківській системі в цілому (-25%). При цьому валютний кредитний портфель ВТБ-банку навіть збільшився на 8%.

Питома вага коштів населення в структурі зобов'язань яскраво характеризує привабливість банку з точки зору досить динамічних і схильних до зміни банку роздрібних клієнтів, проте свідчить також про рівень залежності банку від них. Що ж до банківської системи в цілому, то на 01.01.2015 р. питома вага коштів фізичних осіб у структурі зобов'язань становила 36% (на 01.01.2014 р. – 41%). Натомість усі без винятку банки з російським капіталом мали нижчий рівень залежності від коштів населення, ніж у середньому по банківській системі.

Динаміка власного капіталу за звітний період. Абсолютний розмір власного капіталу є найголовнішим окремо взятим показником "здоров'я" та надійності банку, адже капітал відіграє роль своєрідної "подушки безпеки" і захисту від впливу негативних зовніш-

ніх та внутрішніх чинників як для самого банку, так і для його клієнтів. З точки зору бухгалтерського обліку власний капітал — це залишкова вартість активів після вирахування всіх зобов'язань. Таким чином, чим більший розмір власного капіталу, тим надійнішим (за інших незмінних умов) є банк. По банківській системі в цілому за минулий рік обсяг власного капіталу банків скоротився до 148 млрд. грн., або на 23%. При цьому за 2013 рік спостерігалось зростання капіталу на 22 млрд. грн., або на 13%. Динаміка власного капіталу всіх дочірніх банків російських державних фінансових установ суперечить тенденції скорочення капіталу, яка притаманна всій банківській системі. Адже всі ці банки різними темпами (від 6% — Сбербанк Росії до 220% — БМ-банк), проте нарощували власний капітал.

Кредити — традиційне і в більшості випадків головне джерело банківських доходів. Тому *питома вага кредитного портфеля в структурі активів*, яка на 01.01.2015 р. загалом по банківській системі становила 66% (на 01.01.2014 р. — 63%), визначає основний напрям діяльності банку, адже розподіляє всі банки на ті, що спеціалізуються на кредитуванні кінцевого позичальника, і на ті, котрі надають перевагу іншим видам активних операцій (міжбанківським кредитам, цінним паперам тощо). Висока питома вага кредитного портфеля в активах дочірніх структур російських державних банків (у сумі — 78%) свідчить про цілеспрямовану орієнтацію цих банків на кредитування і меншу їхню зацікавленість у розвитку інших видів активних операцій.

Питома вага кредитів фізичних осіб у структурі кредитного портфеля, що на 01.01.2015 р. дорівнювала в середньому по банківській системі 17% (станом на 01.01.2014 р. — 18%), дає підстави визначити перелік банків, котрі орієнтуються на кредитування населення. Виходячи з цього, питома вага кредитів підприємств у середньому по банківській системі на початок року становила 83% (на 01.01.2014 р. — 82%). Отже, можна зробити висновок, що низька (на рівні 3%) середня питома вага кредитів фізичних осіб у структурі кредитних портфелів дочірніх установ російських державних банків є, швидше, позитивним чинником в умовах скорочення доходів населення та погіршення платіжної дисципліни роздрібних позичальників протягом останніх місяців. Проте в окремих банків досліджу-

ваної групи значення цього показника суттєво різняться: від 0.2% у Промінвестбанку до 16% у БМ-банку.

Український фондовий ринок в останні роки з багатьох причин перебуває у пригніченому стані. Особливо це стосується корпоративного сегмента цього ринку. Чи не тому *питома вага цінних паперів у структурі активів* банківської системи в цілому на 01.01.2015 р. становила лише 12% (без змін відносно 01.01.2014 р.), що характеризує досить низьку зацікавленість більшості банків у здійсненні цього виду активних операцій. Проте є цілком надійні, ефективні та прибуткові банки, які з різних причин мають досить вагому частку активів, розміщених у вигляді як державних, так і корпоративних цінних паперів. З-поміж дочірніх російських державних фінансових установ лише Сбербанк Росії мав значення цього показника на рівні, близькому до середнього по банківській системі (11%). Натомість у середньому в досліджуваних банках його значення становило лише 7%.

Питома вага основних засобів і нематеріальних активів останніми роками не перевищує 3–4% від загальних активів банківської системи і не є однозначно позитивною чи негативною ознакою. Є банки, котрі свідомо розміщують свої відділення в орендованих приміщеннях, щоб мати змогу оперативно їх закрити в разі потреби. Інші банки, навпаки, купують приміщення для нових відділень, аби не залежати від примх орендодавців, цінових коливань на ринку офісної нерухомості та економити на майбутніх витратах на оренду. Варто також враховувати низьку ліквідність основних фондів цього призначення, принаймні тривалий термін їх реалізації. Значення цього показника для всієї банківської системи станом на 01.01.2015 р. дорівнювало 2.9% (на 01.01.2014 р. — 3.1%). Усі дочірні банки російських державних фінансових установ, за винятком Промінвестбанку (5.2%), мали питому вагу основних засобів у структурі активів на рівні, близькому до середнього значення по банківській системі, або трохи нижчому.

Питома вага інших активів у структурі активів — це один із показників ефективності управління банківською установою. Адже чим менше його значення, тим менша частка активів не приносить дохід. Значення цього показника для всієї банківської системи на 01.01.2015 р. дорівнювало 0.4% (без змін відносно 01.01.2014 р.). Близьким до нього є значення цього

показника для всіх дочірніх структур російських державних банків (0.3%).

Серед коефіцієнтів, що описують якість активів, найпоказовішими є *відношення сформованих страхових резервів під кредитні операції до кредитного портфеля та відношення резервів під активні операції до активів* на звітну дату. Чим меншим є значення цих показників (за умови, що банк адекватно оцінює якість власних активів і своєчасно та у повному обсязі формує страхові резерви), тим “якісніші” його активи, зокрема, кредити, тим краще почувається той чи інший банк. І навпаки.

Станом на 01.01.2015 р. відношення резервів під кредитні операції до кредитного портфеля для банківської системи в цілому становило 22%, відношення резервів під активні операції до активів — 15% (рік тому — відповідно 15% та 10%). Натомість усі без винятку дочірні установи російських державних банків мали значення цих двох коефіцієнтів на істотно нижчому рівні, ніж у середньому по банківській системі. Це однозначно позитивно характеризує якість їхніх кредитних портфелів.

Питома вага статутного капіталу у власному капіталі свідчить про наявність (відсутність) значного обсягу нерозподіленого прибутку, прибутку поточного року та різних видів резервів як складових капіталу, тобто про загальну ефективність діяльності. Таким чином, якщо банк не є новоствореним, питома вага статутного капіталу в структурі власного капіталу повинна поступово зменшуватися. Натомість банк повинен нарощувати інші складові капіталу.

Значення згаданого показника для банківської системи в цілому на 01.01.2015 р. становило 121% (на 01.01.2014 р. — 96%, на 01.01.2013 р. — 104%) за рахунок накопиченого збитку. При цьому слід зазначити, що величина показника понад 100% свідчить про те, що сума прибутку поточного року, нерозподіленого прибутку, страхових резервів та інших складових власного капіталу є від'ємною величиною, тому розмір статутного фонду перевищує розмір власного капіталу. У дочірніх структур російських державних банків цей показник кращий, ніж у середньому по банківській системі — 112%, проте його значення в окремих банків суттєво відрізняються: якщо у Сбербанку Росії (87%) та БМ-банку (90%) цей показник значно нижчий за 100% (отже, ці банки зберегли додатний прибуток минулих років), то у Промінвестбанку (135%) цей показник навіть перевищує

Таблиця 4. Ключові показники діяльності дочірніх структур російських державних банків, значення яких гірші, ніж у цілому по банківській системі України за 2014 рік

Ключові показники діяльності	Значення показників					
	ПАТ "Промінвестбанк"	АТ "Сбербанк Росії"	ПАТ "ВТБ-банк"	АТ "БМ-банк"	Разом банки з російським державним капіталом	Усього по банківській системі
Динаміка кредитного портфеля у національній валюті, тис. грн.	-457 879	-995 848	-2 171 427	-2 462	-3 627 617	-53 млрд. грн.
Динаміка кредитного портфеля у національній валюті, %	-5	-19	-29	-0.2	-16	-10
Динаміка коштів фізичних осіб у національній валюті, тис. грн.	-1 249 951	-2 020 661	-2 145 050	-209 113	-5 624 776	-53 млрд. грн.
Динаміка коштів фізичних осіб у національній валюті, %	-26	-56	-58	-48	-45	-21
Динаміка коштів фізичних осіб в іноземній валюті, еквівалент тис. дол. США	-149 278	-721 949	-271 723	-41 392	-1 184 342	-9 млрд. дол.
Динаміка коштів фізичних осіб в іноземній валюті, %	-37	-56	-64	-64	-54	-40
Питома вага заборгованості перед юридичними особами у структурі зобов'язань, %	13	10	13	26	12	25
Питома вага валютних кредитів у кредитному портфелі, %	77	89	82	51	82	46
Питома вага валютних пасивів у структурі зобов'язань, %	80	90	79	65	83	54
Питома вага валютних вкладів у структурі залучених коштів населення, %	52	85	60	62	69	53

середнє значення по банківській системі. Це означає, що останнім часом банк фіксував значні збитки.

Абсолютний розмір фінансового результату. В останні роки абсолютна більшість банків мала додатне значення цього показника. Проте фінансовий результат банківської системи за минулий рік є від'ємною величиною і становить -53 млрд. грн., що стало найгіршим показником за всі роки спостереження. При цьому кількість збиткових банків сягнула 52 (тобто кожен третій). Нагадаємо, за результатами 2013 року кількість прибуткових банків становила 160, збиткових - 20, а прибуток банківського сектору дорівнював 4.9 млрд. грн.

За результатами діяльності у 2014 році три з чотирьох дочірніх банків російських державних фінансових установ зафіксували прибуток, натомість збитки Промінвестбанку на рівні 3.5 млрд. грн. забезпечили сукупну збитковість усієї досліджуваної нами групи банків. **Ключовим чинником збитковості** Промінвестбанку протягом минулого року (до речі, як і абсолютної більшості українських банків) стала **необхідність формування значних обсягів страхових резервів** під проблемні активи за рахунок витрат на загальну суму 4.6 млрд. грн.

Відрахування до страхових резервів узагалі є найпроблемнішою серед витратних статей будь-якого банку. Адже страхові резерви можуть збільшуватися не лише внаслідок збільшення обсягу кредитного портфеля (що добре), а й унаслідок погіршення його якості (що погано). Аналогічно скорочення витрат на формування резервів може свідчити не лише про зменшення об-

сягу працюючого кредитного портфеля (що погано), а й про поліпшення його якості (що добре).

Економічна криза, падіння ділової активності суб'єктів господарювання та споживчих витрат населення закономірно провокують погіршення платіжної дисципліни позичальників, а отже, і погіршення якості кредитного портфеля банків. Банківська система в цілому за 2014 рік витратила на формування страхових резервів 103 млрд. грн., що вчетверо більше, ніж за 2013 рік (25 млрд. грн.).

Витрати на сплату податку на прибуток. Згідно зі звітними даними банківський сектор у цілому протягом 2014 року сплатив 2.3 млрд. грн. податку на прибуток. Четверть цієї суми (574 млн. грн.) сплатили три з чотирьох дочірніх установ російських державних банків (за винятком Промінвестбанку), які зафіксували прибуток.

Ще одним показником, який характеризує ефективність витрат банку, є коефіцієнт CIR (Cost Income Ratio) - **відношення адміністративних та інших операційних витрат до валового доходу**. Нагадаємо, що до складу цих витрат входять заробітна плата, оренда, охорона, транспортні витрати, канцтовари, комунальні платежі, утримання приміщень тощо, тобто непроцентні витрати, які завжди мають резерви щодо їх оптимізації. Зрозуміло, що менше значення цього показника свідчить про "економнішу" банківську установу, яка за інших рівних умов працює ефективніше.

Значення цього коефіцієнта для банківської системи в цілому за результатами 2014 року дорівнює 28% порівняно з 32% за 2013 р., 34% - за

2012 р. та 35% - за 2011 р. Неухильне його зменшення свідчить про поступове оздоровлення структури витрат на рівні банківської системи за рахунок підвищення їхньої ефективності. Значення показника CIR для всіх дочірніх банків російських державних фінансових установ, крім БМ-банку (61%), трохи нижче за середнє по банківській системі, що характеризує адміністративні витрати досліджуваних банків як цілком помірні.

У таблиці 4 наведено показники, значення яких у дочірніх структур російських державних банків гірші, ніж у цілому по банківській системі України.

Далі розглянемо кожен із цих показників детальніше.

Динаміка кредитного портфеля у національній валюті у банківській системі в цілому за звітний період була негативною (-53 млрд. грн., або -10%). У дочірніх установ російських державних банків разом зменшення гривневого кредитного портфеля становило 16%. При цьому скорочення зафіксували всі розглянуті банки.

Однією з основних причин загострення кризових явищ у банківській системі минулого року став значний вплив пасивів, викликаний як макроекономічною, так і політичною нестабільністю. За таких умов **динаміка вкладів населення** є яскравим показником надійності банку з точки зору роздрібних клієнтів. Якщо за підсумками 2013 року у банківській системі відбулося зростання обсягів коштів фізичних осіб на 72 млрд. грн., або на 19%, то у 2014 році динаміка коштів населення була від'ємною. У цьому контексті темпи відпливу коштів фізичних осіб у національній валюті з дочірніх установ

російських державних банків разом (–45%) більш ніж удвічі перевищували аналогічний показник банківської системи в цілому (–21%). Така ж тенденція (проте дещо меншою мірою) спостерігається і щодо впливу валютних вкладів населення (–54% у банків з російським державним капіталом, порівняно з –40% загалом по банківській системі). На думку автора, **витримати такий катастрофічний вплив пасивів населення і не збанкрутувати можуть лише достатньо капіталізовані та стабільні банки, які мають низький ступінь залежності від коштів населення** (в середньому всього 18% від усіх зобов'язань, про що йшлося вище).

Питома вага заборгованості перед юридичними особами у структурі зобов'язань характеризує напрям діяльності банківської установи у сфері залучення пасивів, її орієнтацію на корпоративний чи роздрібний бізнес. Значення цього показника для банківської системи в цілому станом на 01.01.2015 р. становило 25% (на 01.01.2014 р. – 24%). У дочірніх банків російських державних фінансових установ разом ця частка становить лише 12%. Настільки низьке значення показника є однозначно негативним, адже кошти юридичних осіб – це переважно пасиви “до запитання” на поточних рахунках, найдешевший вид ресурсів, вартість яких становить 1–2% річних. Саме тому основна конкурентна боротьба між банками здійснюється саме за залучення корпоративних клієнтів на розрахунково-касове обслуговування.

Питома вага валютних кредитів у кредитному портфелі характеризує залежність банку від курсових коливань і опосередковано впливає на його ліквідність та фінансову стійкість. Натомість **питома вага валютних пасивів у структурі зобов'язань** характеризує спроможність банку безперервно виконувати свої зобов'язання в умовах курсових коливань.

Останніми роками держава в особі Національного банку України дотримувалася політики поступової дедоларизації економіки, що сприяло підвищенню рівня захищеності економіки від зовнішніх факторів та курсових коливань різного походження. Завдяки цьому станом на 01.01.2014 р. питома вага валютних кредитів скоротилася до 35% від загального кредитного портфеля порівняно з 37% на початок 2013 року. Відповідно частка валютних зобов'язань українських банків за 2013 рік знизилася з 52% до 46%, у тому числі частка валютних пасивів населення

– з 51% до 43% від загального обсягу залучених коштів фізичних осіб.

Унаслідок знецінення національної грошової одиниці протягом 2014 року **питома вага валютних кредитів** по банківській системі станом на 01.01.2015 р. зросла до 46%, а **частка валютних зобов'язань** – до 54%, у тому числі **частка валютних вкладів населення** – до 53% від загального обсягу залучених коштів фізичних осіб. Усі три показники в усіх дочірніх банках російських державних фінансових установ мали вищі за середні значення по банківській системі, проте слід особливо підкреслити критичну залежність Сбербанку Росії від валютних кредитів (89%) та зобов'язань (90%), у тому числі від валютних вкладів населення (85%).

Також слід зауважити, що середнє значення питомої ваги валютних вкладів у структурі залучених дочірніми установами російських державних банків коштів населення (69%) порівняно із середнім значенням у банківській системі (53%) свідчить про вищий рівень довіри населення до російських державних банків з точки зору збереження валютних заощаджень, яка проявляється у пропорціях розподілу депозитів за валютними коштовками. Іншими словами, **населення тримає на рахунках в українських банках гривню й іноземну валюту майже в однакових пропорціях, натомість у російських “дочках” – переважно валюту, отже, фізичні особи не мають сумнівів у її поверненні**. До речі, висока питома вага валютних вкладів населення притаманна не тільки банкам із російським капіталом, а й багатьом іншим фінансово-кредитним установам з іноземними інвестиціями, а також державним банкам, чия надійність не викликає сумнівів: Універсал-банку – 66%, Укресімбанку – 64%, ОТП-банку – 61%, Укргазбанку – 57%, Укрсиббанку – 56%, Укрсоцбанку – 54%, Креді Агриколь-банку – 53%.

Таким чином, аналіз ключових показників діяльності банківської системи за минулий рік дає підстави стверджувати, що **більшість із розглянутих даних дочірніх структур російських державних банків (16 із 23) або відповідають загальним тенденціям розвитку банківської системи, або кращі, ніж у середньому по системі. Водночас 7 розглянутих показників гірші за середні**: динаміка кредитного портфеля в національній валюті, динаміка коштів населення (як у гривні, так і в іноземній валюті), питома вага заборгованості перед юридичними особами в

структурі зобов'язань та всі показники залежності банку від валютних коливань (питома вага валютних кредитів, валютних зобов'язань, частка валюти у залучених коштах населення).

Ключові проблеми дочірніх структур російських державних банків, що спостерігалися у 2014 році, очевидно, залишатимуться актуальними і протягом найближчого часу, зокрема:

- скорочення пасивів, що негативно позначається на ліквідності й обмежує ресурси для активних операцій;
- погіршення якості активів, що зумовлює значні додаткові витрати на формування резервів;
- загроза збитковості внаслідок необхідності формування страхових резервів під проблемні активи;
- надзвичайно високий рівень залежності від валютної складової активів та пасивів;
- труднощі із залученням нових клієнтів, насамперед юридичних осіб.

Усвідомлюючи негативні тенденції розвитку банківської системи України впродовж 2014–2015 рр., як держава, так і приватні (у тому числі іноземні) власники банків, не очікуючи від влади вирішення наявних проблем, вживають заходів щодо зміцнення банківської системи шляхом надання додаткової ліквідності й збільшення статутних фондів. Зокрема, за повідомленням прес-служби Укргазбанку від 02.04.2015 р., Кабінет Міністрів України здійснив докапіталізацію банку на суму 3.204 млрд. грн. [12]. За інформацією ПАТ “КБ “Приватбанк” від 20.04.2015 р., статутний капітал банку збільшено на 5 млрд. грн. (до 19.1 млрд. грн.) [13]. Як повідомила прес-служба ПАТ “Укрсоцбанк” (UniCredit Bank), 24.04.2015 р. на річних загальних зборах акціонерів було затверджено рішення про збільшення статутного капіталу на 5.87 млрд. грн. Таким чином, статутний капітал банку буде збільшено в 3.4 раза – до 8.337 млрд. грн. [14]. Сподіваємося, найближчим часом подібні позитивні новини надходять у інформаційний простір регулярно.

Дочірні установи державних російських банків прямують у руслі загальної тенденції. 23.04.2015 р. чергові загальні збори акціонерів Промінвестбанку ухвалили рішення про збільшення його статутного капіталу на 9.2 млрд. грн., або на 73% [15]. Раніше повідомлялося про наміри материнського банку докапіталізувати українські “дочки” ВТБ-банк та БМ-банк на загальну суму 4.2 млрд. грн. [16].

ВИСНОВКИ

1. Частка іноземного капіталу в статутному капіталі українських банків станом на 01.04.2015 р. скоротилася до 30,5% порівняно з 32,5% на початку року.

2. Дочірні установи російських державних банків мають таку ринкову позицію в банківській системі України: близько 10% статутного капіталу, 11% власного капіталу, майже 11% активів, 13% корпоративного кредитного портфеля. Натомість їхній вплив незначний у таких сегментах ринку: близько 5% коштів фізичних осіб, менше 6% коштів юридичних осіб, менше 2% кредитного портфеля фізичних осіб.

3. Більшість із розглянутих ключових показників діяльності дочірніх установ російських державних банків (16 із 23) або відповідають загальним тенденціям розвитку банківської системи України, або кращі, ніж у середньому по системі. Водночас 7 розглянутих показників гірші за середні: динаміка кредитного портфеля в національній валюті, динаміка коштів населення (як у гривні, так і в іноземній валюті), питома вага заборгованості перед юридичними особами в структурі зобов'язань та показники залежності банку від валютних коливань (питома вага валютних кредитів, валютних зобов'язань, частка валюти у залучених коштах населення).

4. Фізичні особи тримають на рахунках в українських банках гривню й іноземну валюту майже в однакових пропорціях, натомість у дочірніх установах російських державних банків — переважно валюту. Висока питома вага валютних вкладів населення характерна не лише для банків із російським капіталом, а й для багатьох інших фінансово-кредитних установ з іноземними інвестиціями, а також для українських державних банків, чия надійність не викликає сумнівів.

5. Банківська система в цілому протягом 2014 року сплатила 2,3 млрд. грн. податку на прибуток. Чверть цієї суми (574 млн. грн.) сплатили три з чотирьох дочірніх установ російських державних банків, які зафіксували прибуток. Отже, крім кредитування українських суб'єктів господарювання, ці банки приносять додаткову користь шляхом поповнення бюджету в масштабах, що перевищують їхню діяльність в окремих сегментах банківського ринку.

6. Ключові проблеми дочірніх

структур російських державних банків, що спостерігалися у 2014 році, очевидно, залишатимуться актуальними і в найближчій перспективі, а саме:

- скорочення пасивів, що негативно позначається на ліквідності й обмежує ресурси для активних операцій;
- погіршення якості активів, що зумовлює значні додаткові витрати на формування резервів;
- загроза збитковості внаслідок необхідності формування страхових резервів під проблемні активи;
- надзвичайно високий рівень залежності від валютної складової активів та пасивів;
- труднощі із залученням нових клієнтів, насамперед юридичних осіб.

7. Збільшення статутних капіталів дочірніх установ російських державних банків у 2015 році відбувається в руслі загальної тенденції докапіталізації з боку акціонерів як державних, так і приватних банків України, в тому числі з іноземним капіталом.

8. Докапіталізацію дочірніх установ державних російських банків можна вважати непрямую ознакою зацікавленості російської держави у збереженні власної присутності на українському банківському ринку в майбутньому.

9. “Золота середина” у реалізації державної політики щодо іноземного банківського капіталу має полягати в безумовному стимулюванні залучення іноземних інвестицій у банківський сектор з метою розвитку конкурентного середовища та пошкваллення виробництва з одночасним збереженням достатньої ринкової частки за вітчизняними кредитними установами.

10. В Україні частка банківського капіталу російського походження з державною участю досить вагома, проте не є критичною, отже, в поточних обсягах не становить прямої загрози стабільності банківської системи. У цілому ж наявні пропорції в структурі власності банків України (30% — іноземний капітал, 70% — вітчизняний) є майже оптимальними.

Список використаних джерел

1. Основні показники діяльності банків України на 01.04.2015 р. / Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=36807.
2. Дані фінансової звітності банків

України / Офіційне інтернет-представництво Національного банку України. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=64097.

3. Банки України / Сайт “Інсайдер”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://insiders.com.ua/banki/banki-ukrainu>.

4. Офіційний сайт Сбербанка России. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sberbank.ru>.

5. Офіційний сайт “Сбербанка России в Украине”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.sberbank.ua>.

6. Офіційний сайт групи “ВТБ”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.vtb.ru>.

7. Офіційний сайт “ВТБ Банк в Украине”. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://vtb.ua>.

8. Офіційний сайт Внешэкономбанка. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.veb.ru>.

9. Офіційний сайт Проміневестбанку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pib.com.ua>.

10. Офіційний сайт БМ Банку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bm.ru>.

11. Офіційний сайт БМ Банку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bmbank.com.ua>.

12. Офіційний сайт Укргазбанку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ukrgasbank.com/ukr/aktsioner>.

13. Приватбанк зареєстрував збільшення статутного капіталу до 19,1 млрд. грн. / Офіційний сайт Приватбанку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://privatbank.ua/ua/news/privatbank-zaregistriroval-uvlichenijestavstavnogo-kapitala-do-19-1-mlrd-grn>.

14. ПАТ “Укрсоцбанк” затвердив збільшення статутного капіталу на 5,9 млрд. грн. / Офіційний сайт Укрсоцбанку. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.unicredit.ua/news/view/1036>.

15. Росіяни збільшують капітал Промінвестбанку на 9,2 млрд. грн. / Finbalance. Незалежне Інтернет-видання про фінанси та економіку України й світу. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://finbalance.com.ua/news/Rosiyanizbilshuyut-kapital-Prominvestbankuna-92-mlrd-hrn>.

16. ВТБ намерен докапіталізувати українську “дочку” почти на \$154 млн. / РИА Новости Украина. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://ria.com.ua/economy/20150303/364294821.html>.